

Embryonální život e-learningového studia cizích jazyků na PdF MU v Brně

TAMARA VÁŇOVÁ

Výchozí situace

Nedostatečný počet kvalifikovaných učitelů cizích jazyků na 1. stupni ZŠ je tak alarmující, že na jaře roku 2002 vedení Pedagogické fakulty MU v Brně přikročilo k řešení tohoto dlouhodobě palčivého problému rozhodnutím, na jehož základě budou studenti denního i kombinovaného studia učitelství pro tento stupeň povinně studovat jeden z vybraných světových jazyků (angličtina, němčina, ruština, francouzština) na takové úrovni, aby za pět let studia dosáhli odpovídající kvalifikace. Vzhledem k tomu, že podle oficiálních statistik celých 60 % učitelů, kteří cizí jazyky už v praxi vyučují, nemá kvalifikaci a ministerský záměr přesunout zahájení výuky cizích jazyků ze čtvrté do třetí třídy tento problém ještě prohloubí, to bylo rozhodnutí bezesporu revoluční.

Každá revoluce však s sebou nese chaos a nejinak tomu bylo i v tomto případě. U prezenčních studentů se ještě dalo spoléhat na elementární znalosti jazyka ze střední školy, a pokud student cítil mezery, mohl si kromě dvou povinně volitelných hodin týdně zapsat ještě další dva zcela volitelné předměty v dotaci čtyř hodin týdně. Při šesti hodinách týdně po dobu pěti let (odhadem 600 až 780 hodin) lze reálně uvažovat o dosažení odpovídající úrovně znalostí.

Studenti kombinovaného typu studia se však většinou rekrutují ze starších ročníků neaprobovaných učitelů

a vesměs (v původním slova smyslu – *bez výjimky, do jednoho*) vedle studia na plný úvazek učí. Tito lidé měli dosáhnout stejné úrovně znalostí při pouhých 280 hodinách kontaktní výuky za pět let. Skupiny byly nehomogenní, vedle sebe seděli naprostí začátečníci i absolventi základních i všeobecných státních zkoušek či držitelé mezinárodních certifikátů. Navíc většina z nich nepocházela z velkých měst, kde se přece jen lidé mohou při jistě pili zapojit do večerní či odpolední výuky nabízené nej-různějšími jazykovými školami.

Řešení

Řešení situace bylo nasnadě: pokud jazyk neumíte, pokud nemáte ani základy, naučte se je kde chcete. Velmi brzy však bylo jasné, že tudy cesta vést nemůže, protože celá polovina při zkoušce v prvním ročníku neuspěla. Tendence učinit studenta zodpovědným za své studium je velmi progresivní, ale má své meze.

Nejpříjemnějším řešením této neudržitelné situace bylo co nejrychleji vybudovat systém, který by výrazně zefektivnil jejich samostudium, a jedinou záchranu nabízel e-learning po internetu. Přestože studenti pocházejí většinou z vesnic a malých měst, přístup na internet v naprosté většině škol není problémem.

Na rok 2003 se nám podařilo získat v rámci Transformačních a rozvojových projektů MŠMT grant na vybudování Elektronické laboratoře výuky anglického jazyka pro kombinované studium. Šlo o velmi praktický projekt původně plánovaný na tři roky s tím, že v prvním roce se interaktivně zpracuje výuka gramatiky pro rozvoj vlastních studijních potřeb budoucích učitelů, v dalším roce přijde na řadu metodický kurz, aby to, co umějí, ještě uměli i učit. Dalším bodem druhého roku měly být reálie a literatura. V posledním roce se kromě rozpracování již existujících kurzů počítalo s tím, že se všechno ozvučí, protože učitel prvního stupně ZŠ nemusí být schopen popisovat s širokou slovní zásobou politickou situaci nebo problematiku Dickensových románů, ale musí své žáky vybavit co nejdokonalejší výslovností. Naše představa byla, že program nabídne studentovi interaktivní možnost procvičování výslovnosti od jednoduchých slov až po delší větné úseky, že s ním bude komunikovat, graficky mu znázorní výslovnost optimální a výslovnost jeho vlastní apod. Přestože výslovnost považujeme u učitelů za naprosto prvořadou, nechali jsme si tento úkol až na konec z důvodů technické složitosti. Samozřejmě se také počítalo s tím, že výsledky se zpřístupní i studentům jiných typů studia. Po prvním roce práce se zdá, že tento plán je ohrožen skutečností, že na pokračující granty nebudou peníze.

Hned zpočátku jsme v souvislosti s rekognoskací terénu na trhu e-learningových možností dostali nabídku z jednoho nejmenovaného prestižního nakladatelství, že nám „ušijí“ e-learningový kurz na míru. Nepochybuji, že výsledkem jejich práce mohl být úžasný program, ale pouštět se do tak velkolepého projektu mělo svá velká úskalí.

Kromě ceny nabízeného produktu, která by ani pro celou univerzitu nebyla dosažitelná, byla hlavním problémem skutečnost, že abychom jejich služeb mohli co nejefektivněji využít, bylo třeba předem vypracovat komplexní koncepci počítající se všemi možnými eventualitami, což je časově nesmírně náročné. Na výsledky pracovní skupiny, která by se této problematice dlouhodobě a pravděpodobně na plný úvazek věnovala – připravila koncepci, zjistila, co trh nabízí, vyzkoušela různé další nabídky, proškolila nebo nechala proškolit tutorý – bychom asi museli dlouho čekat, avšak naši studenti potřebovali pomoc okamžitě. Za dané situace se jevílo jako více než pravděpodobné, že výsledek by v žádném případě neodpovídal vynaloženým prostředkům.

Rozhodli jsme se jít vlastní cestou a zvolili jsme postupné budování e-learningových kurzů vytvářených vlastními silami za běhu a na koleně. S pomocí ochotných studentů FI jsme se pustili do adaptace freewarového programu Moodle, který jsme si pokřtili na Mood-link-u. Zdaleka zatím nelze hovořit o komplexních e-learningových kurzech. Tak velké ambice jako vytvořit vzorový e-learningový program teď momentálně nemáme, ale někde se začít muselo.

Systém se skládá z původní uživatelské administrativy a řady nových nezávislých modulů, jejichž prostřednictvím se formuje výuka v jednotlivých kurzech, které jsou s různými omezeními přístupné všem studentům s vytvořenými účty. Po důsledné analýze potřeb jsme vytvořili nový modul, který je zaměřen na dynamické generování cvičení, automatické vyhodnocování a interakci s vyučujícími.

Pro potřeby efektivní výuky bylo dále nezbytné, aby systém odpovídal na dotazy typu:

- kolik studentů odpovědělo na danou otázku správně/chybně (a kdy)
- jaká je úspěšnost (a píle) daného studenta
- jak se liší úspěšnost studenta v čase (pokrok)
- jaké jsou nejčastější chyby studentů

Díky těmto statistickým údajům lze zkvalitňovat obsah databáze, zařazovat automaticky položky podle obtížnosti, popřípadě z nich generovat průběžné individuální opakování.

Vycházeli jsme z toho, že existující klasické učebnice na trhu nejsou špatné. Co jim však všem bez rozdílu chybí, je možnost pravidelného a dlouhodobého procvičování s okamžitou zpětnou vazbou na vyhodnocování a případné dovysvětlení ze strany učitele, pokud z jakéhokoli důvodu student nechápe, proč je správné řešení takové a ne jiné. Vycházeli jsme z předpokladu, že pro zvládnutí základní slovní zásoby a gramatiky (čímž máme na mysli začátečníky a pokročilé až do úrovně A2 Společného evropského referenčního rámce pro jazyky) je jedno, zda je studenti zvládnou z učebnice pro samouky nebo z běžně přístupných cvičebnic anglických. Problém není v tom, že klasické učebnice látku špatně vysvětlují. Problém je v tom, že student nové látky více či méně porozumí, udělá si pár existujících cvičení, řešení si najde v klíči, a co dál? Za nejdůležitější považujeme, aby student měl možnost pochopit učivo procvičovat tak dlouho a tak často, jak je k jeho osvojení zapotřebí.

V naší verzi Mood-link-y jsme zatím dospěli do embryonálního stádia plnění databáze učebními materiály pro potřeby těch nejvíce ohrožených studentů (začátečníků a mírně pokročilých) tak, aby se mohli vlastní pílí v jazyce zdokonalovat sami za přispění prakticky denní péče učitele. Učebnice zvolené pro první tři roky (první a druhý díl

Angličtiny pro jazykové školy autorského kolektivu pod vedením Jaroslava Peprníka) byly vybrány s ohledem na dostupnost, samonosnost a skutečnost, že jsou k dispozici náslechové kazety a klíče k procvičování, takže nabízejí přijatelnou míru samostudia.

Dalším momentálně plněným kurzem je normativní gramatika, v níž si studenti mohou procvičovat po jednotlivých okruzích to, co se naučí na přednáškách, jimž se z vyhrazeného bloku kontaktní výuky týdně věnuje přibližně čtvrtina času. Zbytek kontaktních hodin pak lze věnovat různým metodám zvyšování komunikačních dovedností. Slovní zásoba tohoto kurzu je opět založena na *AJŠ 1*, protože celá polovina ročníku nezvládla zkoušku z angličtiny v jarním semestru akademického roku 2002/03.

Další vytvářený kurz je založen na učebnici *Angličtina pro samouky* a ve stejném duchu plánujeme zpracovat řadu nejpoužívanějších učebnic. Počítáme s tím, že se do tohoto procesu zapojí i vyučující z katedry cizích jazyků a také učitelé základních škol a gymnázií, čímž by výhledově mohl vzniknout široce využitelný server výuky angličtiny a potažmo i jiných jazyků.

Počet procvičovaných položek a okruhů si student podle svých časových možností určuje sám. Má možnost pracovat on-line nebo si zvolí formát určený pro tisk, položky si zpracuje off-line a program mu je při dalším přístupu opět nabídne na doplnění. Posléze je vyhodnotí a nabídne správné řešení. Student buďto pochopí, v čem byl problém, nebo zašle dotaz učiteli; ten mu problém při první možné příležitosti vysvětlí, nebo rozhodne, že řešení je další správná varianta, a v tom případě ji zařadí do databáze správných odpovědí. Vzhledem k tomu, že některé chyby se neustále opakují, je možné chybnou položku

společně s reakcí učitele odložit mezi špatné odpovědi a program je zodpoví záznamem učitelovy reakce sám.

Z metodických důvodů se vzhledem k začátečnické úrovni studentů řešení vepisují, aby si studenti lépe osvojili pravopis. Rozpoznávání správných řešení (multiple choice nebo uzavřené cloze testy) je sice také velmi důležité a původní Moodle tato cvičení obsahuje, ale momentálně se zaměřujeme na mnohem aktivnější účast studenta, a tu mohou nabídnout pouze tvořené položky.

V tomto semestru studenti programu zatím využívali jen k procvičování, ale počítáme s tím, že písemná zkouška za první a druhý ročník se už celá bude po letošním jarním semestru odehrávat on-line v počítačové učebně.

Komplexní statistické hodnocení je základem zkvalitňování výukových možností programu a lze ho využít k rozřazovacím účelům, protože na jeho základě každý student snadno pozná, odkud má začít systematicky pracovat, aby se nezdržoval řešením příliš lehkých cvičení, jejichž obtížnost je pod jeho jazykovou úroveň.

Ale aby se mylně nezdálo, že program je zatím určen pouze a jedině pro začátečníky a mírně pokročilé, část názvu naší Mood-**link**-y naznačuje, že nám jde o otevřený a propojený systém, kde si každý, už i v této fázi, může najít svou parketu. Z Moodlinky se studenti mohou snadno dostat na internetové slovníky překladové i výkladové (včetně první pomoci při výslovnosti) a na tři anglicky psané jazykové průvodce gramatikou. Těchto linků využíváme při již zmíněných přednáškách. Stejně tak se studenty snažíme vést k tomu, jak si pomocí internetu co nejefektivněji ověřovat jazykovou správnost. Nejsou si jisti správnou vazbou slovesa s předložkou? K tomu přece slouží jazykové korpusy nebo obyčejný Google, v němž mohou podle četosti či zdroje výskytu do jisté míry odhadnout správnost nebo přijatelnost. Tady se samozřejmě otevírá obrovské pole pro diskuse o čistotě jazyka (kterého vlastně? toho z gramatik, nebo toho prakticky používaného

rodilými mluvčími?) přesahující rámec našich současných zájmů, ale domníváme se, že nedílnou součástí výuky nejen učitelů, ale všech studentů je zvyšování uživatelské počítačové gramotnosti a tvůrčí přístup k tomuto obrovskému zdroji informací z internetu.

Vize

Již v tomto embryonálním stavu má Moodlinka značný potenciál. Katedra německého jazyka připravuje plnění své části systému a v nejbližší době se zapojí i další dvě jazykové katedry PdF. Ale nejedná se jen o studenty učitelství pro 1. stupeň ZŠ. Studenti budoucího prvního ročníku oborové angličtiny budou mít celé prázdniny na doladění svých vstupních znalostí, studenti jiných fakult budou mít prostor, kde si doplnit nedostatky základů cizího jazyka dřív, než se na ně vrhnou vyučující odborné slovní zásoby (ESP), neaprobovaní učitelé cizího jazyka na základních školách budou mít možnost si zvyšovat jazykovou úroveň ještě dřív, než se dostanou k tomu, aby navštěvovali některou z forem celoživotního studia, akademičtí i neakademičtí pracovníci se už nebudou moci vymlouvat, že na systematické studium nemají čas ani prostor, protože tu půl hodinu denně si určitě vždycky najdou.

Kontakt

PhDr. Tamara Váňová
Pedagogická fakulta
Masarykova univerzita
Poříčí 9/11, 603 00 Brno
2227@mail.muni.cz